

'Zagreb se treba osloboditi primitivne Bandićeve diktature'

Razgovarala KRISTINA OLUJIĆ Fotografije SAŠA ZINAJA

"Da nikada nije napisao 'Doba mjedi', mi možda ne bismo znali da Šnajderovu djelu nedostaje nešto krupno i centralno, kao da u njegovu središtu zjapi crna rupa, ugasla zvijezda koja proždire svu energiju, ali s obzirom na to da ga je srećom napisao, sada to znamo."

Teofil Pančić o romanu "Doba mjedi" Slobodana Šnajdera

Autobiografski uvjetovano pisanje često književna kritika smatra drugorazrednom metodom, ali kvaliteta i umjetnička vrijednost teksta ne ovise o tome izvore li inspiracija primarno iz fikcije ili zbilje. Slobodan Šnajder, u javnosti najpoznatiji kao lijevi intelektualac, plodni dramatičar, autor "Hrvatskog Fausta", "jednog od najkontroverznijih hrvatskih dramskih tekstova druge polovice 20. stoljeća" koja je potonuo u neizvođenje kao i ostatak autorova opusa, učinio bi veliki propust da neke činjenice iz života svojih roditelja nije pretočio u umjetničku prozu. Njegova majka, partizanka s iskustvom Jasenovca, do zadnjih dana bila je odana revoluciji. Njegov otac, "podunavski Švabo", jedan od onih čijim je precima Slavonija dodijeljena kao zavičaj u vrijeme Marije Terezije, što je sve pokriveno u romanu koji ima snagu epa, prisilno je gumut u bitke koje su se vodile u ime nacizma. Kao što je jasno i autoru koji progovara iz originalne pripovjedačke perspektive "nerodenog", pri čemu komentira tijek radnje iz vizure nekog tko ima svijest o mnoštvu mogućnosti i varijanti, od kojih ne bi svaka rezultirala njegovim rođenjem, protagonisti su se sreli točno u prvom povoljnom trenutku, onda kada ono što su na suprotnim stranama prošli više nije moglo

imati ključni utjecaj na njihov susret. Danas kada je problem identiteta, pa tako i onog manjinskog u središtu rasprave, baš kao i "seobe naroda", ali i vječni odnos "crvenih" i "crnih", trebalo je jednostavno pustiti da činjenice iz stvarnosti, u neuhvatljivoj međuigri koju zovemo književnost, poprime novo obličje. Trebalo je "samo" sjesti i napisati dobar roman. Ostalo je za Šnajdera uslijedilo nakon toga, u obliku triju relevantnih književnih nagrada

'OVO DIVLJANJE BANDIĆEVA KADRA u kulturi grada koje već tako dugo, predugo traje, potpuno je nesnošljivo. Volio bih na čelu Zagreba vidjeti neke sasvim drugačije osobe'

koje nose imena Meše Selimovića, Mirka Kovača i Radomira Konstantinovića.

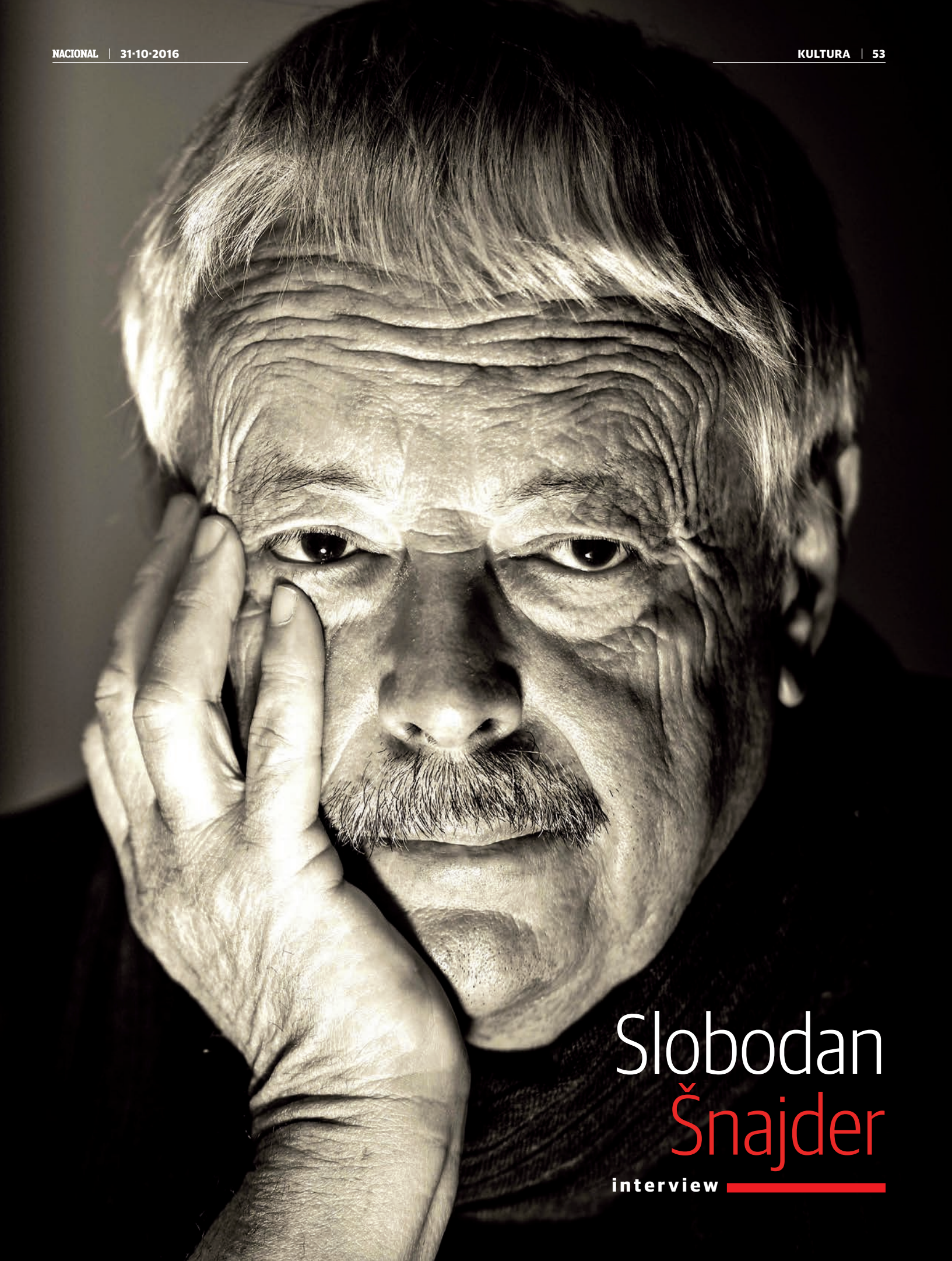
NACIONAL: Wolkowar, na što vas to asocira sada kada je roman malo "odstajao", što taj toponim i Slavonija znači za svijet vašega romana?

Wolkowar, kako stoji u starim mapama, bio je jedna od referentnih luka za njemačke koloniste koji su se u 18. stoljeću ukrcavali, na primjer, u Ulmu te su hitali prema "Transilvaniji", bajkovitoj

zemlji kojoj ime kaže da je "s onu stranu šuma", nešto kao "iza sedam brda". Pretpostavljam da u tom imenu nisu mogli razaznati slavensku riječ za vuku. U ovome što slijedi iza "Wolk" prišuljala se mađarska dopuna. Tako bi Wolkovar bila varoš u zemlji vukova. Slavonija, nakon baroknih ratova princa Eugena, malo je nalikovala "Transilvaniji" kako su je slikali oni koji su za Mariju Tereziju skupljali duše, napose one koje su obitavale u krepljivim i mladim tijelima budućih kolonista. Svaki treći njemački kolonist umro je ili je poginuo prije kraja prve godine od iskrcaja u "varoš vukova". Kako god bilo, današnji Vukovar bio je tada destinacija kamo se bježalo u potrazi za srećom i boljim životom. U najnovije doba Vukovar je postao mjesto iz kojega se moralo bježati da se spasi goli život. I sama "Transilvanija" mnogo je selila. U šezdesetim, ona se za "gastarbajtere" zvala Njemačka: ta čudna zemlja koja zove i prima goste da bi ovi u njoj radili. U 18. stoljeću Njemačka, točnije njemačke zemlje, imala je svoje "gladne godine" koje su tjerale na iseljavanje. U drugoj polovici 20. stoljeća, međutim, stvari su se potpuno okrenule. Što se "mojih Švaba" tiče, oni su, gotovo svi, 1945. potjerani natrag u "zemlju predaka" iz koje su se iselili prije više stotina godina da bi u međuvremenu postali Slavonci, što im nimalo nije pomoglo. Što će biti sa Slavoncima koji se danomice iseljavaju u Njemačku, čini se u valovima koji su jači nego šezdesetih godina prošloga stoljeća, vidjet će se, ali očito je to da je došlo do depopulacije Slavonije. Kad gledam zadovoljne face naše političke klase, uvijek se pitam zašto se oni, dovruga, nikada ne iseljavaju osim do Bruxellesa?

NACIONAL: Koliko su dugo u vama sazrijevali

KNJIŽEVNIK KOJI JE ZA ROMAN 'DOBA MJEDI' dobio tri velike književne nagrade, priča o razlozima odlaska iz rodnoga Zagreba, zašto je njegova autobiografska knjiga zapravo pobuna protiv ideologija, ali i objašnjava zašto misli da bi Anka Mrak Taritaš ili Sandra Švaljek bile dobre prve žene Zagreba

Slobodan Šnajder

interview

elementi za ovu obiteljsko-povijesnu sagu koja ima intimno uporište? Što ste vidjeli u toj vašoj osobnoj priči, a da nadraستا autobiografsko i ima univerzalniji domet i potencijal?

Dugo se roman najavljivao, ali se nije dao napisati. Možda se radilo o svojevrsnom potiskivanju, ali meni je relativno kasno palo na pamet da su se protagonisti mogega romana trebali uzajamno poništiti da su se sreli bilo kada u okviru konflagracije koju danas brojimo kao Drugi svjetski rat. Roman "Doba mjedi" autobiografski je koliko i svaki roman. Čak i autor znanstvene fantastike slika male zelene prema svojim rođacima koji su u širem smislu čovječanstvo. Ljudi, doduše, u pravilu nisu zeleni, ali tko zna ne krećemo li svi mi prema biljkama, s obzirom na to da je vegetarijanaca dionice sve više. Nijemac veli, "man ist was man ißt", što će reći, čovjek je ono što jede.

NACIONAL: Radili ste deset godina na ovom romanu, u kojem trenutku ste osjetili da je pisanje došlo prirodnom kraju? Što takav intenzivan i dugotrajan rad na jednom djelu znači za današnju književnost i pisanje, u doba "štancanja"?

"Prirodni kraj" došao je nešto ranije: bilo je potrebno da dvoje ljudi umru, kako se to veli, prirodnom smrću, kao da čovjek može priznati činjenicu vlastitog odlaska kao prirodnu. Uzgred, oboje su umrli u krevetu, u snu, što se s obzirom na to što su prošli, može smatrati nevjerojatnim ishodom. Tek sam, nakon što sam odhodaо iza njihovih lije-sova, stao kopati po papirima, možda da bi nekako nadomjestio gubitak. I tek sam tada povezoо stvari kojih sam doduše i ranije bio svjestan, ali nekako ispod praga pune svijesti, na neki subliminalni način. Možda sam napisao roman da bih umirio svoje mrtve, pojedinačno i među sobom.. To je isti onaj impuls iz kojega su nastale svjetske religije; ama baš sve daju neki odgovor na ono što je bilo prije i na ono što dolazi poslije u odnosu na život.

NACIONAL: Za njega ste dobili tri nagrade koje nose imena vrlo značajnih pisaca. Što nagrade uopće znače za vaše pisanje, ove tri konkretne, a i nagrade općenito?

Prije svega, sve tri nagrade u svojim klauzulama ističu da njihova imena nisu slučajno odabrana. Ne radi se samo o klasicima, nego i o autorima koji su slijedili stanovite programe. Što se tiče Nagrade "Meša Selimović", već sam rekao da smo mi koji pripadamo pišućem kleru, svi kao neki derviši koji se vrtimo u krugovima vlastitih zanosa, ponekad do poništavanja sebe... S Mirkom Kovačem dijelio sam sve stavove koji se tiču nesreće što se na nas srušila te nas ovako ili podredila ili odredila; sve sam dakle s njim dijelio, osim što je moja "Transilvanija" bila položena nešto dalje na zemljopisnoj karti. Radomir Konstantinović? On je jedan od najumnijih ikada rođenih na našim prostorima; moć njegova intelekta moramo staviti iznad na drugi način moćnih ljudi koji su se ovdje pomolili na, kako bi Kovač rekao, vrata od utrobe, uključivo nekoliko rimskih careva. Sve tri nagrade su "regionalne", a ta je oznaka iznuđena po nalogu "političke korektnosti" i na tragu je želje da se izbjegne smrtonosna

slobodan šnajder

DOBA MJEDI

TIM PRESS

optužba o nostalgiji za Jugoslavijom. U osnovi, regionalno ovdje znači da se nagrade odnose na knjige napisane na zajedničkom jeziku, što onda opet, na neki drugi način, nije oportuno isticati.

NACIONAL: U romanu sve vrvi od spomena konkretnih povijesnih fenomena, događanja i ideologija. Kako ste radili na tome i gdje ste povukli granicu, a da u književnost ne uđe previše "ideološkog"? Kako se kretao eventualni utjecaj "ideološkog" na vaše pisanje, od početaka do danas?

Nema nikakve bojazni od toga da bi u romanu bilo neke prevlasti ideološkog. Već i sam naslov "Doba mjedi" koji referira na jedno mjesto u Peto-knjižju, sav je nakostriješen protiv prevlasti ideologije nad ljudskim životom; na stari bi se način to reklo, protiv nadmoći esencije nad egzistencijom. Stari dobri Jean Paul Sartre, uzgred jedan od onih koji su odbili Nobelovu nagradu, tu nam mnogo toga još ima reći. Možete slobodno interpolirati, ako ne volite metafore, umjesto "mjedi" riječ "ideologija", da vam to bude jasno. "Doba mjedi" je moja pobuna protiv ideologija. O utjecaju "ideološkog" na moje pisanje, a tu se valjda misli na utjecaj

**'U UPRAVAMA
KAZALIŠTA nema
ama baš nikoga s kim
bih poželio makar
popiti kavu, i tu
postoji uzajamna
nesklonost takvoj
avanturi. Živim u tom
smislu od prošlosti'**

➤ U ROMANU 'DOBA MJEDI' (LIJEVO) SLOBODAN ŠNAJDER PIŠE O SVOJIM RODITELJIMA. KAKO KAŽE, NAKON ŠTO JE ODHODAO IZA NJIHOVIH LIJESOVA, STAO JE KOPATI PO PAPIRIMA, MOŽDA DA BI NEKAKO NADOMJESTIO GUBITAK. I TEK JE TADA POVEZAO STVARI KOJIH JE I RANJE BIO SVJESTAN

moje majke, u romanu Vere Kempf koja se upisala na stranu pobjednika, mnogo se u Hrvatskoj i negativno spekuliralo. Ništa od toga nije istina. Ona je možda i imala razloga, barem do sredine osamdesetih, otkad se rasap već najavljivao, iako još ne i građanski rat, "reklamirati" svoju pobjedu. Za razliku od oca, što je kao "dragovoljni prisilnik" kako se tada govorilo, dignut u njemačku vojsku koji je valjda imao razloga time se baš ne razmetati. Istina je, međutim, ova: ja sam vrlo malo toga izravno primio od njihovih izravnih iskustava iz ratnog doba, točnije gotovo ništa. Ja nekako vjerujem da muškarci, vojnici, ipak ženama, u krevetu, uza svekolika potiskivanja, pripovijedaju o tome što su prošli, s tim što je i ona imala mnogo toga pripovijedati. Možda se između njih uvukla ona prošlost koja ne želi proći. Mislim da je tu bio glavni uzrok rasapa njihova braka, a ne neki banalni poput preljuba. O tome je roman.

NACIONAL: Gdje vidite simptome "nesnošljive lakoće igranja prstima po tastaturi", što je vaš izraz, u današnjoj domaćoj književnoj produkciji, odnosno na literarnoj sceni?

Posvuda ih vidim, gotovo da sam u tom pogledu paranoičan. Tako je lako prstima ispisati gomilu teksta ni o čemu, bez povoda, pak je onda autor kao onaj "oblak ni od koga gledan". I eto ti ga na, od srijede do petka, desetak i nešto araka, kiša riječi iz tog oblaka, roman jedan... peti, osmi, deseti... Tu su onda kritičari koji su podijeljeni isto onako kao što je podijeljena naša književna njiva. Imena vam neću reći, vrlo nerado izravno kritiziram kolege. I moji su stavovi o tome nekako u dvojstvu: s jedne strane, pitam čemu takvo pisanje kraj tolikih mogućnosti za druge, pa i mnogo lukrativnije aktivnosti, a s druge, mislim da su svi koji pišu dostojni sažaljenja.

NACIONAL: O Mirku Kovaču jednom ste se metaforički izrazili kao o "mrtvom piscu" i u tom smislu usporedili ste se s njim jer se o "Doba mjedi" pisalo

na način koji bi bio prikladniji nekrologu. Netko bi to mogao reći i za Slobodna Novaka, o kojem se zadnjih godina više govorilo kao o desnom intelektualcu, u negativnom smislu, nego kao o književniku. Koji tip svjetonazora čini pisca ideološki nepodobnim?

U tom je smislu vrlo lako postati "grešan" autor. Kultura je kod nas oduvijek bila područje raznovrsnih ekskluzija i uvijek je imala svoje komesare koji su sami po sebi imali različite ideološke dresove; postoje naime, itekako postoje, i komesari desnola. Naprimjer, ta moja nesretna drama "Hrvatski Faust". Ona nije nikada bila eksplicitno zabranjena, napokon, ona je u Hrvatskoj, u Splitu, praižvedena. Ali svi znamo da je njezino pravo, apsolutno mjesto HNK u Zagrebu. A zašto je to tako u novije doba svatko se dobronamjeran može informirati ako u ruke uzme knjigu o kazalištu u NDH, "Državu i njezino kazalište" Snježane Banović. Ali eto, baš to, da se ta rasprava koju je 1981. pokušao pokrenuti pisac što se sakrio u svoju malenkost, provede tamo gdje je nekoliko puta nasilno prekidana - 1941., 1942. i 1945. - nekako baš nije išlo. A zar netko može misliti da oni koji su tada drimali hrvatskom politikom i kulturom nisu mogli sugerirati da se "Hrvatski Faust" ipak izvede? Bio bi tada dovoljan jedan telefonski poziv. Ali tko bi znao: možda se već tada počelo misliti o velikom presvlačenju u hod, o velikom sporazumu s nacionalizmom, a za komadić vlasti u novim uvjetima?

NACIONAL: Mile Stojić rekao je u obrazloženju Nagrade "Meša Selimović" da je riječ o "romanu o ljubavi u vremenima kuge". Može li književnost danas ispričati velike ljubavne priče i kakvom u tom smislu vidite ljubavnu priču dvoje protagonista?

Može li književnost danas iznijeti veliki narativ ili je vrijeme takvog narativa iza nas nepovratno? Niječni odgovor dobro se poklapa s fantazmom o kraju povijesti. Zastupaju ga naročito oni kojima jako odgovara da povijest već jednom završi jer tako dobro prolaze u sadašnjosti. Tako bi se onda

jedna za njih tako povoljna sadašnjost beskrajno perpetuirala. Ta oni su na samom pragu vlastitog obesmrćenja. Protivno tome, ja vjerujem da su veliki narativi ne samo mogući, nego i nužni. Ljubavna priča može biti takav narativ, ali se moramo dogovoriti, moramo dopustiti, da se on odnosi i na ljubav koja nije uspjela, kao u mom romanu. Ljubić, kao ni bajka, takve ishode ne podnose.

NACIONAL: Pitanje nacionalnog identiteta veliko je pitanje današnjice, a ono je i u središtu vašeg romana. Kako gledate na manjinski identitet kao netko tko ima njemačke (pra)korijenje? Je li to zlatna sredina između asimilacija i segregacije?

Dotičete veliku, u prvom redu njemačku raspravu koja se vodila i još se uvijek vodi u znaku tih dihotomija: dakle, asimilacija ili getoizacija? Moramo znati, i zbog toga se moramo oduprijeti desnom gledanju na ovaj problem, da getoizacija uvijek vodi eksterminaciji, ona je samo pitanje vremena. Geto i postoji zato da oni koji ne spadaju u određeni okvir budu u datom trenutku raspoloživi za lako i brzo uništenje. Asimilacija je barem donekle bolja, ali potpuna asimilacija, što slijedi iz samoga pojma, isto je tako jedna vrsta poništenja razlike. Ja pak vjerujem u miksture, kakvi smo svi mi, ili gotovo svi. Što se može napraviti s čistim zlatom? Da bi ono postalo prsten, kalem ili dukat, mora se dodati i nešto od drugih kovina. Čistokrvni mogu biti samo psi.

NACIONAL: O ovom romanu puno se pisalo, vaše drame i dalje se ne izvode. Može li činjenica da je ovaj roman godinu dana u središtu pažnje vratiti naglasak na vaš dramski opus, možda izvan okvira institucionalnog kazališta? Je li vam to uopće važno?

Nemam ama baš nikakvih kontakata sa suvremenim hrvatskim glupištima i sasvim mi je dobro što je tako. U upravama zagrebačkih kazališta nema ama baš nikoga s kim bih poželio makar popiti kavu i tu postoji uzajamna nesklonost takvoj avanturi, a ni splitska leptir-mašna se očito za mene nimalo ne zanima. Živim u tom smislu od prošlosti kao neka usidjelica: kontam što je moglo biti, a nije... Ali u osnovi, živo mi se fučka. Postoje i takve usidjelice. Moj prijatelj Miloš Lazin koji je samoga sebe egzilirao u Pariz jer Slobodan Milošević, dakako, nije mogao biti njegov broj, pokušao je ponuditi

dramatizaciju romana, ponovit ću, romana ponajprije o Slavoniji - osječkome kazalištu. Ja sam ga, doduše, odgovarao, znajući što će se dogoditi, odnosno da se dogoditi neće ništa.

NACIONAL: Koji životopisi suvremenika bi vas eventualno inspirirali za novu dramu? Primjerice, aktualan je budući film o Anti Gotovini, da vam netko kaže da napišete dramu po elementima njegove biografije, biste li pristali na to i ako da, kako biste tome pristupili?

U ovome što znam o Gotovini, ne vidim ništa dramski zanimljivo. Hagiografije me ne zanimaju. Zanimala bi me biografija Alojzija Stepinca jer mislim i danas kao što sam oduvijek mislio, da je Stepinac bio osoba koja nije bila u stanju pomiriti načela svoje vjere s načelima stvarnosti. On je u ime svoje vjere postavljao toj stvarnosti neka teška pitanja, ali nije dovoljno inzistirao na odgovorima. Točka. Ipak, gornji prijedor jest dramatičan i zato bi me zanimala Stepinčeva biografija.

NACIONAL: Zašto ste napustili Zagreb i što mislite o njegovoj kulturi pod dugom vlašću gradonačelnika Milana Bandića? Vidite li "svjetlo na kraju tunela" kada je riječ o kulturi glavnog grada?

Mene se sve to skupa više ne tiče jer sam se iz svog rodnog grada davno ispisao, čak i u čisto administrativnom smislu. Iako ovo divljanje Bandićeva kadra u kulturi grada koje već tako dugo, predugo traje, potpuno je nesnošljivo. Vidim li svjetlo u tunelu? Ah, dakako, vidim ga, čak vrlo jasno: oslobođenje Zagreba od primitivne diktature koja ga razara. Naprosto, volio bih na čelu grada vidjeti neke sasvim druge i drugačije osobe. Vjerujem da bi Anka Mrak Taritaš i Sandra Švaljek mogle biti te osobe. Još bi najbolje bilo da se one nekako udruže, da ne idu jedna protiv druge jer su im profesije drugačije i jer imaju znanja koja su, u zbroju njihovih sprema, sve što gradu treba.

NACIONAL: Što mislite o kulturi na državnoj razini i novoj ministrici kulture Nini Obuljen?

Tu najprije valja reći kakvim vidim mandat gospodina Zlatka Hasanbegovića. Pripadam onima koji su se obavijestili o knjigama bivšeg ministra. U onim dijelovima koji su njegov autorski doprinos zbirkama fotokopija, nesumnjivo se radi o prilično nazubljenom revizionizmu. Ipak, mislim da bismo se morali izvježbati u podnošenju nesvodivih razlika. Bila bi već velika stvar da naučimo razliku između neprijatelja i protivnika. Meni se čini da je Hasanbegović bio na putu da to shvati i vidim neki mali dokaz za to u neuobičajeno dugoj, a suvisloj čestitki koja ima i neke teorijske ambicije, što sam je dobio nakon Nagrade "Meša Selimović". "Doba mjedi" jest doduše kao neki vlak u koji se ukrcajaju i oni koji imaju kartu za suprotni smjer. Ali onda opet, nisam ja konduktar u tom vlaku niti sam prometnik na nekoj provincijskoj postaji pa da im pregledavam putne karte. No možda u ovome što sam rekao naprosto dolazi do izraza moja krležijanska slabost za one koji padnu? Tko bi znao. Ili sam postao "fanatik razgovora s protivnikom" kako je zapadnonjemačka ljevica, srdita zbog perestrojke, opisivala Mihaila Gorbačova? Vjerujem da će gospođa Nina Obuljen biti dobra ministrica kulture.

**'ALOJZIJE STEPINAC
nije uspio pomiriti
načela svoje vjere s
načelima stvarnosti.
U ime vjere postavljao
je toj stvarnosti
teška pitanja, ali nije
dovoljno insistirao na
odgovorima'**